



Zbiór raportów naukowych



**Tendencje, zbiory danych
innowacje, praktyka w nauce.**



29.04.2014 - 30.04.2014

ZBIÓR
RAPORTÓW NAUKOWYCH

Tendencje, zbiory danych,
innowacje, praktyka w nauce

Люблин
29.04.2014 - 30.04.2014

Część 3/1

СБОРНИК
НАУЧНЫХ ДОКЛАДОВ

Тенденции, наработки, инновации,
практика в науке

Lublin
29.04.2014 - 30.04.2014

Часть 3/1

УДК 37+082

ББК 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

e-mail: info@conferenc.pl

Cena (zl.): bezpłatnie

Zbiór raportów naukowych.

Z 40 Zbiór raportów naukowych. „Tendencje, zbiory danych, innowacje, praktyka w nauce.. (29.04.2014 - 30.04.2014) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. - 124 str.

ISBN: 978-83-64652-29-5 (t.3/1)

Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji 29.04.2014 - 30.04.2014 roku. Lublin.

Część 3/1.

УДК 337+082

ББК 94

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane.

Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów.

Pisownia oryginalna jest zachowana.

Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą

Sp. z o.o. «Diamond trading tour».

Obowiązkiem jest odniesienie do zbioru.

Warszawa 2014

ISBN: 978-83-64652-29-5 (t.3/1)



9 788364 652295

"Diamond trading tour" ©

SEKSIJA 13. PEDAGOGIKA. (ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)

1. Токменко О.П. 6
ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ У ШКОЛАХ З РОЗДІЛЬНИМ
ТА СПІЛЬНИМ НАВЧАННЯМ ЗА СТАТЕВОЮ ОЗНАКОЮ
2. Марущак В. С. 12
ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ
ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ НА МАТЕРІАЛІ
З УКРАЇНОЗНАВСТВА
3. Паршук С. М., Круглова Н.С. 17
ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПО-
ЧАТКОВИХ КЛАСІВ
4. Шипова Н.В. 20
ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ФАХІВЦЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДНЗ
5. Молочная Ю. О. 25
МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ
ШКОЛЯРІВ
6. Пак І. О. 29
ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
7. Пантюк Т. І., Миськів І. С. 32
БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ТА СПЕЦИФІКА ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ
В УКРАЇНІ
8. Стрельченко В.Ф., Красильникова А.В. 36
ОБРАЗОВАНИЕ И ОБРАЗОВАННОСТЬ УЧАЩИХСЯ В ОБЛАСТИ
ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
9. Клубенко Ю. С. 41
К ПРОБЛЕМЕ ПРОЯВЛЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬ-
НОГО ВОЗРАСТА
10. Логвиненко О.Б. 44
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПО-
СОБУ ЖИТТЯ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧ-
НІЙ НАУЦІ
11. Трохимчук І.М. 50
ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ
ВИХОВАНOSTІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ДОСЛІД-
НИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЕКОЛОГІЇ.

Tendencje, zbiory danych, innowacje, praktyka w nauce

12. Власенко Е.А., Єременко Ю.В. 55
ІНТЕГРУВАЛЬНА РОЛЬ ЗАНЯТЬ З МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ-ПІАНІСТІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ
13. Деміденко Т. 59
УКРАЇНСЬКІ ЗВИЧАЇ І ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
14. Флярковська О. В. 61
ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ТА СЕНС ЖИТТЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ
15. Кузнецова О.А. 64
ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ ВНЗ
16. Волошанська І. В. 67
ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СТОСУНКІВ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРАЦЯХ К.Д.УШИНСЬКОГО
17. Маковський Д.О. 72
ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ДЗЕРКАЛІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ
18. Федорович К.А. 75
САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
19. Білецька М.В. 79
ВІТЧИЗНЯНЕ СКРИПКОВЕ ВИКОНАВСТВО ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ
20. Тесцова О.О. 83
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ ТА КОНСЕРВАТИВНІ ТРАДИЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ КІНЦЯ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
21. Хмизова О. В. 90
ШЛЯХИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ
22. Рускуліс Л. В., Мікрюкова К. О. 95
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)» СТУДЕНТАМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ВНЗ

Тенденции, наработки, инновации, практика в науке

23. Сегида Н.А.	99
ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА І ХОРЕОГРАФІЇ	
24. Чорня М.М.	104
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИКАРПАТТІ	
25. Кирова Е.В.	110
ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА	
26. Самолетова М.А.	112
СМІШАНЕ ОБУЧЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВОМУ ВУЗЕ	
27. Вагріш Т.Є.	115
ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	
28. Лебедєв В.О., Черненко Д.О.	118
ПРОГРАМНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАСІБ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ТРАКТОРИ»	
29. Власенко Е.А.	120
ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ	



Tendencje, zbiory danych, innowacje, praktyka w nauce

Під час засвоєння дисципліни «Лінгвістичний аналіз тексту» пропонуємо виконання завдань практичного характеру, систему вправ, що передбачає спостереження над уривками текстів офіційно-ділового стилю мовлення з подальшим аналізом усіх мовних рівнях (лексичному, граматичному, стилістичному). Такі завдання сприятимуть виробленню умінь правильно добирати мовні засоби, будувати усні висловлювання.

Отже, на нашу думку, запропонована система засвоєння курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» допоможе викладачеві побудувати роботу з дисципліни, ураховуючи наступність та перспективність засвоєння курсу, упродовжуючи різноманітні форми, методи та прийоми роботи.

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА І ХОРЕОГРАФІЇ

У статті розкривається зміст творчого потенціалу викладача музичного мистецтва та хореографії з позицій ресурсного підходу. Дається визначення професійного зростання і індивідуально-професійного ресурсу, як результату професіогенезу викладача музичного мистецтва та хореографії.

Ключові слова / Keywords: творчий потенціал / creativity potential; музичне мистецтво і хореографія/ the art of music and choreography; викладач / teacher; професійне зростання професіональний ріст/ professional growth of; індивідуально-професійний ресурс/ individual professional resource,

Вивчення феномену професійного зростання на рівні психолого-педагогічного пізнання як біо-психо-соціо-культурного об'єкту є суцільним комплексом елементів, кожен з яких характеризується диференційованими функціями, що втілюють людино-і культурно творчі функції педагогічного генома відповідно до його архікритерія. Завдання пізнання такого об'єкту полягає у виявленні цих елементів з метою пояснення природи їх взаємодії, що утворює його цілісну властивість, яка виявляє себе у критеріях і ефектах професійного зростання викладача музичного мистецтва.

Враховуючи це ми вважаємо за необхідне переосмислити феномен творчого потенціалу, сутнісних сил викладача музичного мистецтва, адже, професійне зростання – це така реорганізація особистісно-діяльнісних підструктур досвіду і творчого потенціалу професіонала, яка здійснюється не один раз у житті, а відбувається за принципом “самооновлювальної організації”, тобто є неодмінним процесом постійної зміни у відповідь на зміну як особистісних, так і суспільних потреб за рахунок реінтеграції з професійною реальністю.

Професійне зростання виявляється у прагненні суб'єкта жити у відповідності із особистісним смислом професійного розвитку, тобто із цілеспрямованою професійно орієнтованою самоорганізацією сутнісних сил. У вітчизняній науці питання сутнісних сил, творчого потенціалу на фундаментальному рівні достатньо розроблене, але серед широкого кола наукових позицій нашу увагу привернула концепція О. К. Чаплигіна, що ґрунтується на широкому використанні енергетичного підходу. Важливим для віднайдіння логіки професійного зростання є кілька позицій авторської концепції: існування людини у світі і суспільстві являє собою обмін речовиною, психологічною енергією, інформацією. Ці енергетичні потоки пов'язані між собою і забезпечують процес життєдіяльності людини у всіх її проявах. Людина – джерело і споживач енергії, її “акумулятор”. Зовнішніми носіями енергії є природа, космос,

Tendencje, zbiory danych, innowacje, praktyka w nauce

суспільство. У процесі життєдіяльності людина використовує зовнішню і внутрішню, вроджену і здобуту, засвоєну фізичну, психічну, інтелектуальну енергію та інформацію [2, с.43]. Основа нашого розуміння професійного зростання, як педагогічного геному професійного розвитку, зумовлена тим, що на відміну від запропонованої О. Чаплигіним послідовності здійснення діяльнісно-активного ставлення людини до світу умовно позначеного термінами “можу”, “знаю”, “вмію”, “бажаю”, “обираю”, “дію” [2, с. 45], ми повертаємо це відношення людини до розуміння його (потенціалу – С.Н.) людської сутності і додаємо на початок і закінчення цього логічного ланцюга термін “маю”, що близький до “мое” (а в російській мові до “имею”, “имя” – С.Н.), і пропонуємо такий його вигляд: маю, бажаю, знаю, вмію, можу, обираю, дію, маю. При такому підході відбивається сутнісна невизначеність, несталість, динаміка творчого потенціалу людини, який апріорі не може бути остаточно визначеним ані ззовні, ані самою людиною, адже вона невичерпна, що й вимагає педагогічного супроводу цього надскладного процесу переходу “самопізнання” у “самознання” реального Я-професійного та “самозапитання” щодо можливостей здійснення його ідеального образу.

У цих твердженнях ми не поодинокі. Зокрема видатні психологи-науковці А.В.Петровський, В. О. Моляко, Н.С. Лейтес акцентували на тому, що особистість не завжди усвідомлює свої потенційні можливості, шляхи і засоби їх реалізації, часто людина не лише не підозрює про наявність тих чи інших здібностей, але й вони в неї лишають нереалізованими.

Проблема професійного зростання людини як цілеспрямованої гуманітарної технології її особистості і професійного розвитку перш за все пов'язана з питанням про ресурс психофізіологічного розвитку. Свого часу Б.Г.Ананьев говорив, що для соціального прогнозування необхідні наукові знання про резерви і ресурси самого людського розвитку, про істинні потенціали цього розвитку, які ще недостатньо використовуються суспільством” [1, с. 4]. Це положення не втрачає своєї актуальності, але має бути переорієнтовано з інтересів суспільства у використанні ресурсів людини на їх пізнання останньою і максимальне використання у культуротворчих смислах, адже саме на відповідні внутрішні передумови і зовнішні умови спирається досягнення людиною успіхів у професійній діяльності.

У процесі професійного розвитку предметом діяльності викладача постає його індивідуально-професійний потенціал, але у контексті концепції педагогічного геному постає потреба застосування ресурсного підходу.

Для обґрунтування вибору ресурсного підходу ми звернулись до порівняльної характеристики понять “ресурс” і “потенціал”. У результаті порівняльного аналізу цих термінів ми дійшли висновку про те, що ресурс як поняття у структурі суб'єкта діяльності є водночас чинником і засобом вирішення проблем, натомість, потенціал має не явну природу і потребує створення умов.

Професійне зростання є тим способом динаміки професійного розвитку, який за рахунок організованої зворотної взаємодії з професією цілісно реорганізовує творчий потенціал, що виявляється в побудові його конструктів і утворенні індивідуально-професійного ресурсу. Спираючись на зазначене ми трактуємо потенціал як принцип самоорганізації ресурсів через установки, ціннісні орієнтації, смислові феномени – уявлення про професійно-педагогічні якості. У такому контексті

Тенденції, наработки, інновації, практика в науке

професійне зростання відбувається шляхом опанування особистісно-діяльнісних технологій самоорганізації творчого потенціалу, що виявляється в утворенні індивідуально-професійного ресурсу. Він має дуальну природу, адже він закладає певні характеристики професійно-педагогічної якості, утворюючи сукупність станів і процесів й водночас виступає особистісно-діяльнісним засобом, своєрідним знаряддям. Системою є комплекс компонентів, взаємосприяння яких фокусовано на досягненні корисного результату. Такий результат через характерні для нього параметри і завдяки зворотній аферентації має можливість реорганізувати систему, створюючи таку форму взаємодії між компонентами, яка є найбільш сприятливою для отримання саме запрограмованого результату. Таким чином, результат є невід'ємним і вирішальним компонентом системи, інструментом, що створює упорядковану взаємодію між усіма іншими її компонентами.

Ресурсний підхід, використаний у межах теорії педагогічного геному професійного розвитку викладача музичного мистецтва, зумовлює пізнавальні можливості його розгляду як реінтеграції складних систем професії, культури, соціуму, людини, мистецтва, який зумовлює процеси самоорганізації, уможливорює професійне зростання особистості і підкреслює важливість ресурсів досвіду. З одного боку, вони дозволяють людині рухатись для досягненні поставлених позитивних цілей професійного зростання, які стимулюють професійний розвиток, з іншого – фінітна (кінцева) природа ресурсів вказує на необхідність їх постійного оновлення і поповнення, що у кожного професіонала має індивідуальну специфіку.

Ефективність діяльності багато в чому залежить від індивідуальних властивостей людини (здібності, обдарованості, типологічні особливості нервової системи і темпераменту, досвіду), сформованого на їх основі стилю діяльності, спілкування і керування. Професія як обраний людиною вид діяльності впливає на її індивідуальні особливості, що виявляється в новоутвореннях у результаті складного поєднання генетичної програми і культургенезу. У межах системи “особистість – суб’єкт – індивідуальність – професійне середовище” з точки зору ресурсного підходу підсистема “особистість” і “суб’єкт” доповнюють підсистему “індивідуальність професіонала”.

У процесі професійного зростання відбувається актуалізація умовно “вилученого” комплексу професійних засобів індивідуального “я”, утворення індивідуально-професійного ресурсу, як структури-проекції особистісного і професійного досвіду індивідуальності викладача музичного мистецтва, що об’єктивно відбиває результат функціонування педагогічного геному професійного розвитку.

У словосполученні “індивідуально-професійний ресурс”, “професійний” – рідова ознака ресурсу педагогічного геному професійного розвитку ВММ, що вказує на об’єктивну зумовленість його змісту, а “індивідуальний” – необхідне уточнення, яке конкретизує параметри структури. Застосовуючи поняття “індивідуально-професійний ресурс” ми враховували характеристики індивідуальності й професії, але найбільш важливим вважаємо те, що увесь їх вміст може стати ресурсом лише за умови усвідомлення фізіологічних, когнітивних, особистісних, соціально-психологічних, професійних якостей і властивостей суб’єкта – характеристик, відкритих для накопичення/витрат і розвитку. У конструюванні феноменального змісту індивідуально-професійного ресурсу викладача музичного мистецтва та хореографії необхідно враховувати загальне уявлення про структуру суб’єктних властивостей педагога (якостей, характе-

Tendencje, zbiory danych, innowacje, praktyka w nauce

ристик, чинників): психофізіологічні (індивідульні) властивості як передумови здійснення ним його суб'єктної ролі, які виступають задатками; здібностями; особистісні властивості, включаючи спрямованість; професійно-педагогічні і предметні знання і уміння. Ці суб'єктні властивості покладено дослідницею в основу компонентної структури суб'єкта педагогічної діяльності.

Найчастіше до ресурсів відносять фізіологічні і типологічні атрибути особистості, когнітивні процеси і особистісні якості, соціальну підтримку, фінансову удачу, набуті знання, навички і досвід, з професійними включно, а також навички управління і раціонального використання ресурсів у процесі опанування різноманітних ситуацій, в тому числі і стресових.

У контексті дослідження професійного зростання викладача емоційно-вольові сили як система внутрішньої активності людини можуть бути предметом актуалізації за умови зворотного зв'язку із середовищем. Отже, з позицій професійного розвитку особистості її потенційні можливості у певному різновиді соціокультурної практики (у нас – професії) переходять в актуальний стан завдяки інтеграції попиту на них цієї практики й набуття бажаних для людини ознак сутності педагогічної професії. Це, на нашу думку, означає закономірний перехід творчого потенціалу в індивідуально-професійний ресурс як “відповідь” на запит професії. Зважаючи на синергетизм зовнішнього і внутрішнього функціонування людини і професії при моделюванні змісту професійного зростання викладача музичного мистецтва ми враховуємо, що його джерело у духовній сфері особистості, яка зумовлює вибір його перетворювальної сутності яка впливає не лише на особистість викладача, але й поширюється на стан середовища, де відбувається цей процес. Тільки за умови синкретичного розуміння індивідуально-професійного ресурсу як засобу оновлення творчого потенціалу і механізму професійного зростання відкриваються шляхи до досягнення і спостереження новоутворень (“емерджента”) професійно-педагогічної якості.

У раціональному аспекті індивідуально-професійний ресурс викладача музичного мистецтва ми можемо вважати альтернативою моделям творчого потенціалу і музично-педагогічного досвіду, оскільки визначальним чинником останніх виступає внутрішня неадаптивна активність, основана на необхідності пристосування професійного буття до режиму творчого взаємооновлення людини і професії. Індивідуально-професійний ресурс – не кінцевий нормативний продукт опанування професійної діяльності (як професійний досвід або кваліфікація), а засіб, що зумовлює реалізацію програми професійного розвитку як культуровідповідного особистісного зростання викладача музичного мистецтва.

Оновлення цілісності, професійне самовизначення, повна ідентифікація з професією, створення нових професійних цінностей у процесі перебування у професії – ці ознаки трансфесіоналізації вказують на те, що утворився інший, емерджентний порядок професійно-педагогічної якості. Індивідуально-професійний ресурс викладача музичного мистецтва – інтегральний конструкт “активів” професійного зростання, що уможливають позитивне емоційне прийняття, індивідуальну інтерпретацію, вдосконалення і перенесення норм, цінностей професії, її культурних фактів у освітню реальність. При цьому визначаємо властивості ресурсу – компенсаторність і вичерпність, зумовлені природною кінцевою сутністю людини. Таке розуміння

Тенденції, наробтки, інновації, практика в науке

індивідуально-професійного ресурсу дає можливість вважати його фактологічним матеріалом професійно-педагогічної якості і розробити його імпліцитну структуру як чинника педагогічного генома професійного розвитку викладача музичного мистецтва та хореографії.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні її складових елементів індивідуально-професійного ресурсу майбутнього вчителя музичного мистецтва та хореографії на основі структурно-інтегративної методології

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания : [монографія] / Борис Герасимович Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Чаплигін О.К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації: соціально-філософський аналіз: [монографія] / Олександр Костянтинівич Чаплигін. – Х. : Основа, 1999 – 277 с.